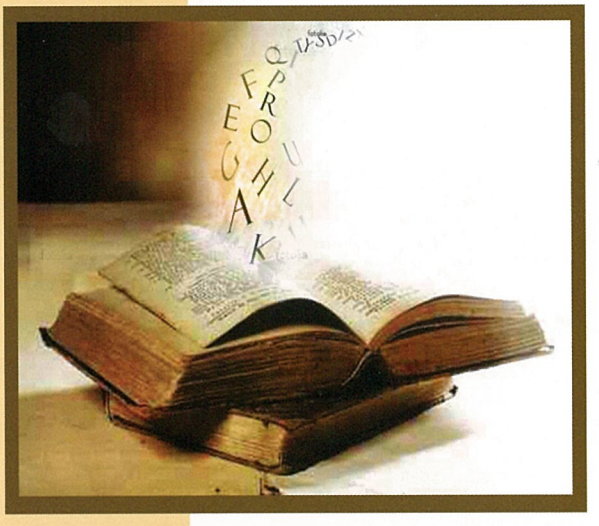
ISSN : 1300 - 3542

ANKARA ÜNİVERSİTESİ 1946

DİL DERGİSİ

Language Journal

Sayı: 152 Nisan - Mayıs - Haziran 2011

A. Işıl Uluçam - Wegmann

Evrim Önem

Nilgün Yavuz

Selma Akol

Hikmet Asutay

DİL
DERGİSİ

Language Journal

Sayı: 152 Nisan-Mayıs-Haziran 2011

DİL DERGİSİ DANIŞMA KURULU

Kamile Ün Açıkgöz
Mustafa Aksan
Yeşim Aksan
Hikmet Asutay
Aysu Ata
Özgür Aydın
Ayşen Cem
Özler Çakır
Feryal Çubukçu
Melek Delilbaşı
Ömer Demircan
Özcan Demirel
Ayşe Pamir Dietrich
Aysu Erden
İclal Ergenç
Tuna Ertem
Seda Gökmen
M. Ertan Gökmen
Doğan Günay
Talat Sait Halman
Emel Huber
Kamil İşeri
Selçuk İşsever
Abdülkadir Kabadayı
Metin Karadağ
Ayla Kaşoğlu
Cahit Kavcar
İlknur Keçik
Hafize Keser
Ayşe Kıran
Hicabi Kırlangıç
Ece Korkut
Aydın Köksal
Dursun Köse
Mehmet Ölmez
Zuhal Ölmez
Derya Örs
Fatma Hülya Özcan
Hayrettin Parlakyıldız
Dilek Peçenek
Şükriye Ruhi
Christoph Schroeder
Sedat Sever
Hamit Sunel
Sargut Şölçün
Osman Toklu
Hayriye Topçuoğlu
Sena Tulpar
Ümit Deniz Turan
Gülsün Leyla Uzun
Kutlay Yağmur
Süleyman Yıldız
Hicran Yusufoğlu
Ayşegül Yüksel
Dursun Zengin
Deniz Zeyrek
A. Merthan Dündar

ISSN 1300 - 3542

Üç ayda bir yayımlanır. Tüm hakları saklıdır. Derginin adı belirtilmeden hiçbir alıntı yapılamaz.
Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlara aittir.
Dergiye gönderilen yazılar, yayımlansın yayımlanmasın iade edilemez.

Published every three months. All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or utilized in any form without a reference to the name of the journal. The writers are responsible for their articles. Papers submitted to TÖMER Dil Dergisi (Language Journal) will not be returned to authors.

Dil Dergisi 2002 yılından itibaren ULAKBİM veritabanına aktarılmaktadır.

Basım Tarihi
28 / 01 / 2013

Basım Yeri

ankara üniversitesi tömer

Ankara Üniversitesi
Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi
TÖMER
Adına Sahibi
Prof. Dr. N. Engin UZUN
*
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Cantürk CORA
*
Baş Editör
Dr. Arzu ATEŞ
*
Editörler
Cemil KURT
Mesut DURSUN
Gülben GENCER
Dr. Sebahat ALAN
*
Hakem Kurulu
Prof. Dr. N. Engin UZUN
Dr. Gülser AKDOĞAN
Dr. Naciye ÖZDEMİR
Dr. Sebahat ALAN
Dr. Arzu ATEŞ
Dr. Aygül ŞIKLAR ÇELİK
Dr. Yusuf POLAT
*
Kapak Çalışması
Nursun SAKAL
*
Dizgi-Tasarım
Zuhal AKIN
*
Yayın Türü
Yaygın Süreli
*
Yayın İdare Merkezi Adresi
DİL DERGİSİ EDİTÖRLÜĞÜ
Ankara Üniversitesi Gölbaşı Yerleşkesi
Bahçelievler Mahallesi H Blok
Gölbaşı - ANKARA
Tel: (312) 468 70 63/119 Fax: 426 27 45
*
Abonelik ve İletişim
dildergisi@tomer.ankara.edu.tr
*
Yıllık Abonelik Ücreti

BU SAYIDA

7 İkidilli Öğrencilerin Okuma Edinçlerinin Çeviri Edimlerine Etkisi
A. Işıl Uluçam-Wegmann

30 Tüm Fiziksel Tepki-Öykü Anlatma Yönteminin Japoncanın Öğretiminde Kullanılması
Nilgün Yavuz

46 Geschriebene und Gesprochene Sprache Die Untersuchung Eines Mündlichen und Schriftlichen Textes
Selma Akol
Hikmet Asutay

57 Bireysel Dil Kullanımını Etkileyen Etkenler
Evrim Önem

69 Dil Dergisi Yazı Yayımlama İlkeleri

BİREYSEL DİL KULLANIMINI ETKİLEYEN ETKENLER

Evrim Önem

Özet

Saussure'ün Dil (langue) ve Söz (parole) ayrımı, toplumdilbilimsel çalışmaların ilk çıkış noktası olarak kabul edildiğinde Dil'in toplumsallığının Söz'ün bireyselliğine dönüşmesinde rol oynayan çeşitli etkenler olduğu da ortaya çıkar. Bu yazıda Dil ve Söz kavramlarından hareketle bu etkenlerin bireysel dil (idiolect) kullanımına olan etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu yazıda zihinsel çağrışım, sosyo-ekonomik durum veya eğitim düzeyi farklılıkları gibi etkenler göz ardı edilmiş, daha genel etkenlere odaklanılmıştır. Bu nedenle sadece kültür, dil içi ve dil dışı bağlam, daha "saygın" olduğu varsayılan dil kullanılması eğilimi, cinsiyet ve yaş, dinleyiciye göre dil tasarımı ve hakkında konuşulan konu gibi etkenler ele alınmış ve örnekler kullanılarak bireysel dil kullanımı üzerindeki etkilerinin açıklanması hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: *dil, söz, toplumdilbilim, bireysel dil, bireysel dili etkileyen etkenler.*

FACTORS AFFECTING IDIOLECT

Abstract

When the starting point of sociolinguistic studies is accepted as Saussure's difference between Langue and Parole, various factors to affect sociability of Langue to change into individuality of Parole appear. Starting from Langue and Parole, this paper aims to focus on various factors affecting idiolect. Factors such as mental associations, socio-economic conditions or education level are left out. Since factors such as culture, language or social context, the tendency to use the language thought to be more "prestigious", gender and age, audience design and topic of conversation can be thought to be broader, they form the focus of this paper. The goal of this paper is to explain the possible effects of these factors on idiolects via examples.

Key words: *langue, parole, sociolinguistics, idiolect, factors affecting idiolect.*

GİRİŞ

Dil, farkında olmadan ve bilinçsizce edinildiği için basit gibi görünen ama insanın en büyük yeteneğidir. İç içe geçmiş bir sistem ya da Saussure'ün de işaret ettiği gibi bir sistemler sistemidir. İçinde yetişilen toplum tarafından şekillenir ve o toplum tarafından kabul edilen anlaşmalar bütününün temelini oluşturur. Dil, insan yaratıcılığının belki de en uç noktasıdır. Öyle ki, gelmiş geçmiş tüm insanlar değerlendirilse dahi "dünyada henüz ifade edilmemiş sözceler" vardır.

Yine de ortak kaynaklardan edinilmesine rağmen, aynı toplumlar içinde bile dil kullanımında birçok farklılığa rastlamak mümkündür. Bireysel dil (*idiolect*), parmak izi gibidir; kişiye özgüdür. Bu da bireysel dilin, dilin esnekliğinin insanın yaratıcılığı ile birleşmesinden kaynaklandığı kadar başka etkenler ile şekillendiğine işaret eder. Bu anlamda, Saussure'ün belirttiği gibi, aynı *Dil* temeline sahip *Söz*, yani, her bireyin kendine ait özellikleri ve çağrışımları, içinde yetiştiği toplumsal ve kültürel değerler ile birleştirerek içinde bulunduğu topluluğa göre tasarladığı bir dil ortaya çıkar.

Herkesin dil kullanma biçimi farklıdır ve kullanılan dil, onu kullanan birey hakkında söylenmeyen ama fark edilen ipuçları verir. İfade edilen sözceler, seçilen sözcükler, üretilen dilin sesbilimsel ve sesbilgisel özellikleri gibi işaretler dil kullanıcısının tanınmasına yardımcı olur. Örneğin konuşmacı söylemese bile telefonla konuşurken ses tonundan konuşmacının yaşı, cinsiyeti, ruh hali, eğitim düzeyi, içinde yetiştiği toplum ve kültür bile belirlenebilir. Bununla birlikte ilk bakışta bireysel dilin dil kullanıcısı hakkında verdiği bilgilerin doğrudan kullanılan dil ve aktarılmak istenen düşünce ile karşılaştırıldığında önemsiz olduğu düşünülebilir. Ancak, bireysel dil kullanımını etkileyen etkenlerin incelenmesi ve anlaşılması, dil kullanıcısı hakkında bilgi edinilmesi, altta yatan diğer iletilerin anlaşılabilmesi ve iletişimin devamı açısından önemlidir.

Bu çalışmada da önce *Dil* ve *Söz* ayrımına değinilmiş ve bu ayrımdan hareketle kısaca bazı toplumdilbilimsel temel kavramlar incelenmiştir. Ardından bu kavramlar ışığında bireysel dil üzerinde etkileri olduğu düşünülen çeşitli etkenler kısaca örnekler ile sunulmuştur.

1. *Dil* ve *Söz*

Bugünkü anlamda, yani sistemli şekilde, ilk dilbilim çalışmalarının F.D. Saussure ile başladığı kabul edilmektedir. Bu anlamda dil yetisinin toplumsallığı ve bireyselliğini vurguladığı için Saussure'ün *Dil* (*langue*) ve *Söz* (*parole*) ayrımı dilbilim çalışmalarında önemli yer tutar. Bu ayrımda öncelikle *Dil*'in toplumsallığı ve uzlaşımsallığına vurgu yapılmaktadır ve Saussure (1998: 40) dil yetisinin

incelenmesinde *Dil*'in birincil, *Söz*'ün ise ikincil olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Bunun nedeni ise "konuşma yetisinin ancak toplumun yaratıp sunduğu araç yardımıyla işleyebilmesi ve dil yetisinin birliğini *Dil*'in sağlamasıdır" (Saussure, 1998: 40). Vardar (2002)'a göre de *Dil*, belli bir insan topluluğuna özgü, çift eklemli sesli göstergeler dizgesi ve dil yetisinin toplumsal ürünü olan, bu yetinin bireylerce kullanılabilmesini sağlayan ve toplumca belirlenmiş olan uzlaşımsal bir düzendir. İletişimde konuşucunun ve dinleyicinin anlaşabilmek için sahip olmaları gereken ortak kod (Toklu, 2003), Dil'dir.

Söz, *Dil*'i tamamlayan bir kavramdır. Saussure dil yetisi ile birbirine bağlanan bireylerin yaklaşık olarak özdeş kavram ve göstergeleri kullanarak kurdukları iletişimi "billurlaşmaya" benzetir ve gerçekleştirme eyleminin toplulukça yerine getirilemeyeceğini ve her zaman bireysel olduğunu ifade ederek bu bireysel egemenliği *Söz* olarak tanımlar (Saussure, 1998: 43). Benzer şekilde Vardar (2002) ve Toklu (2003), *Söz*'ü dil yetisinin kişisel bir istenç ve anlık eylemiyle özdeşleşen bireysel yanı olarak tanımlar. Yani *Dil*'in bireysel kullanımı *Söz* olarak gerçekleşir.

Saussure, dil yetisinin toplumsallığına veya bireyselliğine işaret eden *Dil* ve *Söz* kavramları arasındaki farkları biraz daha detaylandırarak daha kesin sınırlar koyar. Ona göre *Dil* toplumsal olduğu için kurallıdır, kesin çizgilerle ayırt edilebilecek bir konudur, sözün anlaşılabilmesi için gereklidir ve durağandır (Saussure, 1998: 43-50). Ancak *Söz* bireysel olduğu için topluma mal edilemez, kuralları değiştirilebilir ve *Dil*'in evriminin başlangıcıdır (Saussure, 1998: 49). Bu açıdan değerlendirildiğinde bir toplumda bir tane *Dil* olmasına rağmen o toplumdaki insanların sayısı kadar da *Söz* bulunmaktadır (Başkan, 2003).

Aslında *Dil* ve *Söz* ilişkisi, insan beyninin diğer üstbilişsel becerilerde de olduğu gibi, sınırlı kurallar çerçevesinde sınırsız hareket yeteneğine sahip olabilmektir. Bu yetenek, hafızada dâhil kendini göstermektedir. Örneğin uzun süreli bellekte tutulan bilgiler, hep belirli kodlar aracılığıyla yeniden üretilerek depolanmakta veya geri çağırılmaktadır (Damasio, 1999). Benzer şekilde çoğu Doğuştancı (*nativist*) dil edinimi kuramcısının vurguladığı ve dil yetisinde sahip olunan "daha önce hiç duyulmamış olmasına rağmen yeni sözceler üretebilme yeteneği", yani sınırlı kurallar dâhilindeki sınırsız yaratıcılık da, *Dil* ve *Söz* ilişkisine benzer. Bir başka deyişle *Dil*'in toplumsallığı, *Söz* ile bireyselliğin yaratımında kendini gösterir. Bu nedenle *Söz*'de *Dil*'in yansımasını görebilmek, bireysel dili anlamak için önemlidir.

2. *Dil* ve *Söz* Işığında Bazı Toplumdilbilimsel Kavramlar

2.1. Ölçünlü Dil, Lehçe, Topluluk Dili, Bireysel Dil

Saussure'ün *Dil* ve *Söz* kavramları ışığında, zamanla dili içinde kullanıldığı toplumlardan bağımsız olarak incelemenin başarılı olamayacağı düşüncesiyle

dilbilim çalışmalarında yeni bir alan ortaya çıkmıştır. Yirminci yüz yılın ortalarına doğru kendine yer bulan toplumdilbilim, "toplum ve dil bağlantılarını incelemeye çalışan" (Başkan, 2003: 147), dil ile dil kullanıcılarının üyesi oldukları toplumsal çevre arasındaki ilişkileri inceleyen bir dilbilim dalı (Toklu, 2003) olarak kendine yer bulur. *Dil* ve Söz arasındaki ilişkiye atıfla toplumdilbilim "hem konuşucunun, hem de dinleyicinin toplumsal konumuyla bildirişim durumlarını, söylem çeşitlerini ele alır" (Vardar, 2002: 196). Toplumdilbilim araştırmaları da "toplumun değişik özellikler taşıyan bireylerden oluşan çok çeşitli kesimleri olduğu ve dil kullanımının bireylerin geldikleri toplumsal çevreye göre değişiklikler gösterdiği gerçeğinden yola çıkar" (Toklu, 2003: 137).

Dil ve *Söz* kavramları, toplumdilbilim çalışmalarına ölçünlü dil (*standard language*) ve bireysel dil (*idiolect*) olarak yansır. Ölçünlü dil, "çeşitli yerel ya da toplumsal değişkenliklerin dışında kalan ve dilsel bir topluluğun ortak paydası olarak görülen dildir" (Vardar, 2002: 153) ve bu anlamda *Dil* kavramına benzer. Bireysel dil ise, Saussure'ün toplumsal uzlaşının bireysel anlamda kullanımı olan *Söz* kavramına benzer. Bu yüzden her bireyin kendi eşsiz konuşma biçimi (Fromkin vd., 2011) olan bireysel dil, "bir dilin belirli bir bireyde aldığı biçim" (Vardar, 2002: 45) olarak tanımlanabilir. "Eşsiz konuşma biçimi" ifadesi de *Söz*'ün sınırsızlığına işaret eder. Öyle ki, hiç kimse aynı konuşmaz ve bu farklılıklar sesbilimsel değişikliklerden sözcük seçimine kadar, kullanılan sözdizimsel yapılardan edimbilimsel olarak farklılık taşıyan çeşitli sözcelere kadar görülür (Holmes, 2008).

Ölçünlü dil, toplumsal bir dil havuzu olması bakımından *Söz*'ün ortaya çıkmasına kaynak sağlamaktadır. Bununla birlikte ölçünlü olan diller kadar ölçünlü olmayan diller de olduğu için bireysel dil için tek kaynak ölçünlü dil değildir. Bu bağlamda ölçünlü olmayan diller, yani "bir dilin tarihsel, toplumsal, ekinsel nedenlerle zaman ya da uzamda söyleyiş, dilbilgisi ve sözlük açılarından ayrımlaşmış biçimi" olarak tanımlanan lehçe (Vardar, 2002: 142) de bireysel dil kullanımına kaynak oluşturabilir. Lehçeler arasındaki farklılıklar, bireysel dili etkileyebilir.

Bireysel dil için bir diğer kaynak da topluluk dilidir. Topluluk dilini "bir dilin belli bir toplumsal öbeğe özgü biçimi" (Vardar, 2002: 196) veya ölçünlü bir dilin belirli bir grupta kullanılan çeşidi (Trask, 1999) şeklinde tanımlamak mümkündür. Topluluk dilleri, içerdikleri sözcük hazinesi bakımından lehçeler içinde alt ve ölçünlü olmayan diller olarak kabul edilebilir ve sözcük hazinelerinde konuşma topluluklarına özgü anlamlar taşıyan sözcükler veya ifadeler bulunur. Bu sözcüklere ise kullanıldıkları topluluklara göre jargon veya argo denir. Jargon bir meslek topluluğunun ya da özel ilgi alanlarına üye toplulukların sahip olduğu özel terimlerden oluşan sözcük hazinesi içeren bir dil olarak nitelendirilebilir (Akmajian vd., 2010). Örneğin "biçembilim" ve "sözdizim" gibi sözcükler dilbilim jargonuna ait sözcüklerdir. Argo kavramı ile ilgili ise iki farklı yaklaşım vardır. Bunlardan

birincisi argonun suçlular veya suçla ilişkili bireyler tarafından kullanılan dil olduğu yönündedir (Akamjian vd., 2010). İkinci yaklaşım olarak ise Türkçede argo, "her yerde ve her zaman kullanılmayan veya kullanılmaması gereken dil" (Türk Dil Kurumu Sözlüğü) anlamında kullanılır. Bir başka ifade ile Türkçede argo "kaba söz" anlamında kullanılmaktadır.

Aslında düşünülürse yüzeyde aynı dil havuzundan edinilmiş gibi görünmesine rağmen bireysel dilde birçok farklı kaynaktan edinim söz konusudur. Bir başka ifade ile ölçünlü dilin, lehçenin, topluluk dilinin ve üye olunan topluluğa göre kullanılan jargonun veya argonun bireysel dil için kaynak oluşturduğu kabul edilebilir.

2.2. Kod Değiştirme

Kod değiştirme (*code switching*), bireysel dil kullanımında sık görülmesi ve farklı dil içi ve dışı bağlamlara göre ortaya çıkabilmesi nedeniyle kısaca incelenmesi gereken bir kavramdır. Akmajian vd. (2010) 'nin bireyin konuşma sırasında farklı dillerin karışımını kullanması olarak tanımladığı kod değiştirme, farklı nedenlerden dolayı bilinçli ya da bilinçsiz olarak kullanabilir. Örneğin iki dilli toplumlarda günlük hayatta ve resmi hayatta farklı dil kullanımı kod değiştirmeye örnek olarak gösterilebilir. Örneğin Kanada'da yaşayan bir Alman ailenin kendi aralarında Almanca konuşmalarına rağmen devlet daireleri gibi farklı bağlamlarda Fransızca veya İngilizce kullanmaları kod değiştirmenin iki dilli toplumlarda görülmesinin bir örneği olarak kabul edilebilir.

İki ya da çok dilli toplumlarda kod değiştirme daha yaygın olarak görülse de bu durum tek dilli toplumlarda da çeşitli şekillerde görülmektedir ve bu durum, yani birbirine yakın fakat daha alt veya üst dil olarak kabul edilen diller arasında kod değişikliği yapmak ikidillilik (*diglossia*) olarak bilinir (Holmes, 2008). Kod değiştirmenin farklı nedenleri olabilir. İletişimin devamının sağlanması veya bireyin kendi veya üyesi olduğu topluluk ile ilgili ek bilgiler vermek istemesi kod değiştirmeye neden olabilir. Dil dışı bağlamın değişmesi nedeniyle kullanılan lehçede değişikliğe gidilmesi, argo ya da jargon kullanımına devam edilmesi veya vazgeçilmesi kod değiştirme örneklerinden bazılarıdır. Kod değiştirmenin tek dilli toplumlardaki kullanımı ileriki bölümlerde örneklendirilerek açıklanmıştır.

3. Bireysel Dil Kullanımını Etkileyen Etkenler

Bu yazıda bireysel dil kullanımını etkileyen etkenler seçilirken zihinsel çağrışım, sosyo-ekonomik durum veya eğitim düzeyi farklılıkları gibi daha dar ölçekteki etkenler göz ardı edilmiştir. Onun yerine daha genel etkenlere odaklanılmış ve bu

nedenle sadece kültürün, dil içi ve dil dışı bağlamın, daha "saygın" olduğu varsayılan dil kullanılması eğiliminin etkileri incelenmiştir. Bu etkenlere ek olarak cinsiyet ve yaş, dinleyiciye göre dil tasarımı ve hakkında konuşulan konu gibi etkenler de ele alınmıştır. Tüm bunlarla birlikte bu etkenler birbirlerinden bağımsız olarak değerlendirilmemeli, aralarındaki bütünleyici ilişkiler de akılda tutulmalıdır.

3.1. Kültür

Her bir toplumun farklı düşünüş ve görüş tarzı, dünyayı başka türlü kavraması ve bölümlemesi, dünyaya başka duygu ve başka irade ile yaklaşması söz konusudur (Porzig, 1995). Bu yüzden her birey kendi toplumunun dilini edinirken, o dili şekillendiren kültür ve sosyal değerleri de edinir ve bunu dile yansıtır. Bu nedenle bilinir ki bir toplulukta kullanılan dil, o topluluğun kültürü ve dünyaya bakış açısı hakkında birçok ipucu verir.

Kültürün bireysel dil kullanımında etkileri geniş ve dar açıda incelenebilir. Geniş açıdan incelendiğinde aynı ülkede yaşayan ve aynı kültürü paylaşan bir toplumda benzer yaklaşımların dile yansıdığı görülebilir. Örneğin Türkçede akraba isimlerinin çokluğu, Türk kültüründe aile ve akrabalık bağlarının ne kadar önemli olduğuna işaret eder. Benzer şekilde tarım ile ilişkili isimlerdeki veya atasözlerinde görülen çeşitlilik Türk kültürünün ölçünlü dile yansımalarıdır. Aslında bir kültür için önemli olan her olgu o kültürün dilinde kendine yer bulmuştur ve benzer örnekler farklı kültürlerde de görülmektedir. Örneğin Arap kültüründe deve ve türleri ile ilgili birçok sözcüğe rastlanılması, Eskimo dilinde kar tipleri için farklı sözcükler olması kültürün dile ve bunun sonucunda da bireysel dil kullanımına yansımasını ortaya koyar.

Dar anlamda ise daha küçük toplulukların oluşturduğu bir kültürden ve bu kültürün dile yansımasından bahsedilebilir. Aynı toplum ve kültür içinde yetişmiş çekirdek ailelerin kültürleri arasındaki farklar bireysel dil kullanımı üzerinde etken olabilir. Örneğin daha din merkezli bir dünya görüşüne sahip bir ailenin dil kullanımında dini kavramlara daha fazla yer verilmesi söz konusu olabileceği için bu durumun o aile bireylerinin dil kullanımlarında da yansımalarının olacağı kaçınılmazıdır. Bu nedenler ile bireysel dil kullanımının incelenmesi bir dil konuşucusunun nasıl bir kültürde yetiştiği ve nasıl bir sosyal topluluk üyesi olduğu hakkında ipuçları verebilmektedir.

3.2. Dil İçi ve Dil Dışı Bağlam

Dil içi ve dil dışı bağlam da bireysel dil kullanımını etkiler. Dil içi bağlam "bir dil birimini çevreleyen, ondan önce ya da sonra gelen, birçok durumda söz konusu

birimi etkileyen, onun anlamını, değerini belirleyen birim ya da birimler bütünüdür" (Vardar, 2002: 31). Örneğin "onu gördüm" sözcesinin anlamlandırılabilmesi için dil içi bağlam bilgisine ihtiyaç vardır. Dil içi bağlamın bireysel dile etkisi konuşmacı ve dinleyicinin iletişiminden kaynaklanabilir. Örneğin Holmes (2008) kadınların diğer kadınlar ile dedikodu yaparken kullandıkları dilde kast edilen konu veya ileti yerine daha çok duyguları öne çıkaran bir dil kullandıklarını ve konuşma sırasında dinleyicilerin de konuşmacının fikirlerini destekleyecek dil kullanımları gerçekleştirdiğini ifade eder.

Bununla birlikte bireysel dil kullanımında dil dışı bağlam ya da sosyal bağlam daha önemli yer tutar. Adından da anlaşılacağı gibi dil dışı ya da sosyal bağlam, durumu, konuşucu ve dinleyici arasındaki toplumsal ilişkiyi, ruhsal durumlarını ve bilgilerini içerir (Vardar, 2002). Bir başka deyişle dil kullanıcısının dilin edimbilimsel bileşeni sayesinde belirli toplumsal kurallara uyarak kullanacağı dili şekillendirdiği bağlamdır. Dil dışı bağlam, bireysel dile ve o dilin bağlama uygunluğuna ışık tutar. Bir bireyin kendi toplumsal grubundan olan bir başka birey ile iletişim kurarken kullandığı dil, kendi toplumsal sınıfından üst veya alt kesimde olan bir başka birey ile konuşurken kullandığı dilden farklıdır. Örneğin Türkçede olduğu gibi bazı dillerde sosyal bağlamın en basit etkisi, iletişimde kullanılan adıllarda değişikliğe gidilmesi ile kendini gösterir. *Dil-Söz* ilişkisinde "sen" adılının durumsal bağlama göre "siz" ile yer değiştirmesi dil dışı bağlamın bireysel dil üzerindeki etkilerini ortaya koyar (Fromkin vd., 2011). Benzer şekilde bir öğrencinin arkadaşları ile konuşurken kullandığı dil ile öğretmenlerinden birisi ile konuşurken kullandığı dil arasında fark olmak durumundadır. Aksi takdirde toplumsal ölçütlere uyulmamış, "her şeyi bir arada tutan görünmez omurga" (Cook, 2001: 24) olan edimbilimsel dil bileşeni göz ardı edilmiş olur.

3.3. "Saygın" Dil Kullanma Eğilimi

Bir lehçenin ölçünlü dil haline gelebilmesi için o lehçenin önem kazanması, politik ve ekonomik nedenlerden dolayı diğer lehçelere göre daha çok kullanılır duruma gelmesi, yasa ve hükümet dili olduğu kadar okullarda da öğretilen, bir başka deyişle daha "saygın" olması gerekmektedir (Fromkin vd., 2011). Ancak aslında bir lehçeyi diğerinden daha saygın yapan nedenler sadece sosyal ve politik ön yargılardır (Akmajian vd.,2010). Bir başka deyişle ölçünlü olmayan diller aslında sadece ön yargılar nedeniyle "ölçünlü olmaktan uzaktırlar". Yine de bazı diller diğerlerine göre daha "saygın" veya "itibarlı" olarak değerlendirilirler ve bu durum bireysel dil kullanımında kod değiştirmenin farklı dilbilimsel bileşenlerde ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Örneğin modern toplumdilbilimin kurucusu olarak gösterilen William Labov çalışmasında bireylerin bir takım sesletim özelliklerinin daha

"saygın" olduğunu kabul ettiklerini ve bu sesletim biçimlerini sosyal durumlarına göre değiştirerek karşılarındakilere bir mesaj verdiklerini ortaya koymuştur. Benzer şekilde İngilizcedeki "hot" ve "what" sözcüklerindeki /t/ sesinin bazı bölgelerde daha saygın olduğu varsayılan Fransızca ve İtalyancadaki gibi çıkartılmayarak gırtlak vuruşu ile sesletilebildiği (Aitchison, 1992) ve İngilizcenin Fransızcadan aldığı bazı sözcüklerin içinde bulunan /v/ sesinin zamanla İngilizcenin sesbirimleri arasına karıştığı (Fromkin vd., 2011) da belirtilmektedir.

Biçimbilimsel veya sözcükbilimsel farklılıkların kod değiştirme ile bireysel dil kullanımına yansımalarının bir diğer boyutu da lehçe ve topluluk dilinde görülebilir. İnsanların dili edindikleri bölge lehçelerini, çevrelerindeki ağlar veya kurdukları sosyal çevreleri ile olan etkileşimlerinde kendilerinin o çevreye ait olduğunu hissettirecek dil ise topluluk dillerini belirler. Kullanılan dilin argo veya jargon olarak adlandırılmasına bireyin toplumsal durumu neden olmaktadır. Örneğin "ördek" sözcüğü hayvan bilim alanındaki anlamı argo kullanımında farklı anlama gelebilir. Bu durum da sözcüğün anlamının dil kullanıcısının sosyal durumuna göre değişiklik gösterebileceğini ortaya koyar. Paralel olarak, bireyler içinde bulundukları sosyal topluluğun özelliklerine göre sesletim biçimlerinde, bilinçli ya da bilinçsiz nedenlerle değişikliğe gidebilmektedirler. Örneğin İç Anadolu şivesinde çoğunlukla sözcüklerin başındaki /k/ sesleri /g/ sesi olarak sesletilirken, bu şiveyi edinmiş olan bir bireyde içinde bulunduğu durumsal bağlama göre ölçünlü ve bu nedenle de daha "saygın" olarak kabul edilen İstanbul Türkçesine uygun sesletim kullanımı eğilimi görülebilmektedir. Benzer şekilde bazı toplumlarda yabancı dil kökenli sözcükler kullanımı da görülebilir çünkü yabancı sözcük kullanımı bireyin sosyal durumu hakkında ipuçları verebilir. Porzig (1995) bunun yabancı dil bilgileri dolayısıyla yabancı ve başka aktarma sözcükler kullanan bireylerde kültürlü veya üst sosyal sınıftan olma görünümünden kaynaklandığını ifade eder. Bu nedenle de bireysel dil kullanımında yabancı sözcüklerin kullanılması eğilimi yüksek statü sembolü olarak kabul edilebileceğinden bu eğilim bireysel dili etkileyebilir. Bu veya benzeri nedenlerle bireylerde "saygınlık" nedeniyle içinde bulundukları durumsal bağlama göre topluluk dilleri arasında kod değiştirme yapıldığı görülür.

3.4. Cinsiyet ve Yaş

Bireysel dil kullanımında cinsiyet de bir etkendir. Kadınların erkeklere göre daha kurallı ve "düzgün" bir dil kullanımı sergilediklerinin görüldüğünü ifade eden Spolsky (1998) bu durumun kalıplaşmış (*stereotype*) rol modellerinden kaynaklandığını ifade eder. Örneğin Holmes (2008) kadınların erkeklere göre daha düzgün ve kurallı dil kullanımlarının beklendiğini ve bu durumun özellikle daha net

bir hiyerarşik yapılanmada olan toplumlarda gözlendiğini ifade eder. Benzer şekilde Türk toplumunda kadın ve erkek rol modellerinde kabul edilebilir bir dil kullanımı beklentisine rastlanılmaktadır. En basit örnek belki de argo kullanımında görülebilir. Örneğin erkek çocukların argo kullanımları kız çocuklarına göre daha kabul edilebilir olarak değerlendirilirken kız çocukları için bu durum daha az hoşgörü ile karşılanabilir.

Yaşın bireysel dil kullanıma etkisi konusunda ise Holmes (2008) ilginç bir model ortaya atar. Modeline göre bireysel dilin yaş ilerledikçe önce daha ölçünlü, ardından üyesi olunan topluluğun dilsel özelliklerini alarak daha farklı ve ileriki dönemlerde ise yeniden daha ölçünlü özellikler taşıdığını belirtmektedir. Holmes (2008)'a göre bu eğri toplumsal beklentiler ve ilişkiler ile şekillenmekte ve özellikte ergenlikte ve gençlik yıllarında bu etki en yüksek düzeydeyken ileri yaşlarda daha düşük bir düzeye gerilemektedir. Ergenlikte yaşanan yoğun sosyal etkileşim ve üyesi olunan sosyal toplulukta kendine bir yer edinme isteğinin bireysel dili etkilemesi doğaldır çünkü üyesi olunan topluluğun dilinden farklı bir dil kullanılması o topluluğa ait olmama anlamı taşıyacağı için özellikle ergenlikte benzer bireysel diller görülebilmektedir. Örneğin Türkçede dönem dönem özellikle ergenlik çağındaki kişiler arasında yaygınlaşan "kanka" veya "feys" (*facebook* için) gibi moda sözcüklere rastlanılması o topluluğa üye olma durumunun bir sonucudur.

3.5. Dinleyiciye Göre Dil Tasarımı ve Konu

Söz ve bireysel dil kullanımı üzerinde önemli bir diğer etken ise Bell (1984) tarafından ortaya atılmış olan dinleyiciye göre dil tasarımı (*audience design*) kavramıdır. Bu kavram ile ifade edilmek istenen dil kullanıcısının sözcelerini karşısındaki dinleyici/okuyucuyu değerlendirerek üretiyor olmasıdır. Bu anlamda, kullanılan bireysel dil aynı anda ya da ayrı ayrı dilbilimsel bileşenlerde değişiklikler içerecek şekilde dinleyiciye göre tasarlanabilir. Örneğin bir yetişkinin bebekler ile konuşması sırasında bebek dili (*motherese*) kullanımında aynı anda sözcükbilimsel, sesbilimsel ve/veya edimbilimsel değişiklikler içeren bir bireysel dil kullanımı söz konusudur. Fakat sosyal durum anlamında üst konumdaki bir kişi ile konuşurken özellikle edimbilimsel değişikliklere dikkat etmesi de bu duruma örnek olarak verilebilir.

Benzer şekilde, hakkında konuşulmakta olan konu ve kiminle konuşulduğu da bireysel dili etkileyebilmektedir. Aitchison (1992) tüm bireylerin dillerini farkında olmadan konuya göre değiştirdiklerini iddia eder. Bir anlamda dil içi bağlamın bireysel dile olan etkisini görmek mümkündür. Örneğin spordan bahsedilirken kullanılan sözcükler ve hatta argo ifadeler farklı bir konuya geçildiğinde değişiklik gösterir. Benzer şekilde Fromkin vd. (2011) de toplumsal olarak tabu olarak kabul

edilen bazı konuların konuşma sırasında kullanılan sözcüklerin seçimine etki ettiğini ifade eder. Örneğin din ile ilgili konularda kullanılan sözcük ve ifadeler, başka bir konu hakkında konuşurken kullanılabilecek sözcüklerden farklılık gösterebilir. Bununla birlikte bazı sosyal bağlamlar için tabu olarak kabul edilemeyecek bir sözcük veya konu diğer başka sosyal bağlar için farklı algılanabilir. Örneğin benzer sosyal statüde olan bireyler arasında kültürel olarak kabul edilmiş bir konu hakkında konuşmak kabul edilebilirken farklı sosyal statülere sahip bireyler arasında aynı konu hakkında konuşmak tabu sayılabilir. Bu nedenle aslında farkında olmadan dinleyiciye göre dil tasarımı bireysel dil kullanımında etkin rol oynamaktadır.

SONUÇ

Bireysel dil, bir bireyin farklı kaynaklardan edindiği dili temel kurallar çerçevesinde bazı etkenler ile şekillendirerek kendini ifade etmesidir. Bu yazıda da bazı etkenlerin bireysel dil kullanımı üzerindeki etkileri örneklendirilerek incelenmeye çalışılmıştır. Bu etkenleri özetlemek gerekirse bunlar kültür, bağlam, "saygın dil", cinsiyet ve yaş, dinleyiciye göre dil tasarımı ve konudur.

Kültürün, bireysel dil üzerinde etkisi oldukça açıktır. Dilin toplumdan ayrı olarak gelişemeyeceği düşünüldüğünde bu etkiyi görmek olasıdır. Bu anlamda kültürün etkisi geniş ve dar anlamda görülebilir. İçinde yetişilen geniş anlamdaki topluma ek olarak en küçük topluluk birimi olan ailenin dünya görüşü ve hayata yaklaşımı kendisine bireysel dil kullanımında yer bulabilir. İlişkili olarak bağlamın da bireysel dil kullanımına etkisi kullanılan dilin dilbilimsel özelliklerinde görülmektedir. Örneğin bağlama göre sözcük seçiminde yaşanan değişiklikler bağlam ve bireysel dil etkileşiminde önemli yer tutar.

Bireylerin üyesi oldukları veya olmak istedikleri yüksek statülü toplulukları yansıtmak için daha "saygın" olduğu kabul edilen bir dil kullanma eğilimleri de bireysel dili etkiler. Bu eğilim sözcük düzeyinde olduğu kadar sesbilgisel düzeyde de gerçekleşebilir fakat daha önce de belirtildiği gibi, hangi topluluk dilinin daha "saygın" olması dilbilimsel olmayıp sadece önyargılara bağlı olduğu için kişisel tercihler bu noktada önem kazanmaktadır.

Yine kültür ve bağlam ile ilişkili olarak cinsiyet ve yaşın da etkileri de bireysel dil kullanımında görülebilmektedir. Örneğin kadınlarda daha kibar ve düzgün dil kullanmaları beklenirken erkeklerden olan beklenti bu konuda daha esnektir. Benzer yaş gruplarında da benzer dil kullanımlarıyla karşılaşılabiliyor olunması da yaşın bireysel dil kullanımına olan etkisidir.

Son olarak dinleyiciye göre dil tasarımı ve hakkında konuşulan konu da bireysel dil kullanımına etkendir. Dil kullanıcısının iletişimde bulunduğu kişiye ya da hakkında

konuşulan konuya göre kullandığı dilin dilbilimsel özelliklerinde değişikliklere gitmesi bireysel dil kullanımına net biçimde yansır.

Sonuç olarak da söylenebilir ki farklı fakat birbirleri ile ilişkili birçok etken bireysel dili etkiler ve dil kullanıcısı hakkında bilinçli olarak veya olmayarak birçok ek bilgi sunar. Örneğin bir kişinin konuşması edindiği lehçe ve şive, üyesi olduğu sosyal topluluk, eğitim düzeyi ve dünya görüşü hakkında ipuçları verebilir. Tüm bunların bireysel dile yansımalarının bilinçli veya bilinçsiz kod değiştirme gibi oldukça karışık zihinsel bir işlem ile yapıldığı düşünülürse dilin ne kadar mucizevi olduğu da anlaşılabilir.

Kaynakça

Aitchison, J. (1992). *Teach Yourself Linguistics.* (4. b.). Auckland: Hodder and Stoughton.

Akmajian, A., Demers, R. A., Farmer, A. K., & Harnish, R. M. (2010). *Linguistics-An Introduction to Language and Communication* (6. b.). Boston: MIT Press.

Başkan, Ö. (2003). *Lengüistik Metodu.* İstanbul: Multilingual.

Bell, A. (1984). Language style as audience design. *Language in Society, 13*(2), 145-204.

Brown, H. D. (2000). *Principles of Language Learning and Teaching.* New York: Longman.

Cook, V. (2001). *Second Language Learning and Language Teaching.* London: Arnold.

Fromkin, V., Rodman, R., & Hyams, N. (2011). *An Introduction to Language* (9. b.). Canada: Wadsworth Cengage Learning.

Holmes, J. (2008). *An Introduction to Sociolinguistics.* (3. b.). Essex: Pearson Education Limited.

Porzig, W. (1995). *Dil Denen Mucize.* (V. Ülkü, Çev.) Ankara: TDK Yayınları.

Saussure, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri.* (B. Vardar, Çev.) İstanbul: Multlingual.

Spolsky, B. (1998). *Sociolinguistics.* Oxford: Oxford University Press.

Toklu, O. (2003). *Dilbilime Giriş.* Ankara: Akçağ.

Trask, R. L. (1999). *Key Concepts in Language and Linguistics.* New York: Routledge.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü.* İstanbul: Multilingual.